

LA REPRESSIÓ FRANQUISTA

RESUM

Conferència pronunciada amb motiu de la presentació del llibre de Ramon Arnabat, Jesús Castillo i Daniel Sancho, *La repressió del primer franquisme a l'Alt Penedès, 1939-1948*, el dia 13 de desembre de 2009, al Saló de Plens del Consell Comarcal de l'Alt Penedès. L'autor aporta dades i elements per a la reflexió sobre la repressió franquista, amb algunes referències específiques al Penedès.

ABSTRACT

Lecture delivered on the occasion of the presentation of Ramon Arnabat's, Jesús Castillo's and Daniel Sancho's book, *La repressió del primer franquisme a l'Alt Penedès, 1939-1948* (*Repression of early Franco's regime in the Alt Penedès Area, 1939-1948*), on 13th December 2009 at the Assembly Hall of Consell Comarcal de l'Alt Penedès (Alt Penedès Area Council). The author provide data and elements to think about Franco's regime repression with some specific references to the Penedès Area.

El de la repressió és un tema força més complicat del que sembla. Lamentablement l'atenció s'ha centrat sobretot en els números, a comptar morts, que no és, ni de bon tros, el més important. Contra els càlculs oficials del franquisme, que donaven 72.344 víctimes de la repressió republicana, mentre que a la "nacional" només eren 57.662, les xifres actuals a què ha arribat la recerca donen uns 130.000 executats pel franquisme entre 1936 i 1945 –perquè cal tenir en compte que la repressió va ser especialment dura en els primers anys de la postguerra– i unes 38.500 víctimes de la repressió republicana. En línies generals, i fent una estimació molt prudent, es pot quantificar en uns 150.000 morts l'holocaust franquista, que vol dir unes cinc vegades les víctimes de les dictadures del Xile de Pinochet i dels militars argentins, sumades.

Estem molt lluny, però, d'haver completat l'estudi numèric de les víctimes, que té problemes invencibles. La gran majoria dels morts de la fase inicial no tenen res a veure amb judicis, sinó que es tracta d'assassinats incontrolats. I molts d'aquests no han estat inscrits als registres. La feina de trobar les evidències, als llibres del cementiri, per exemple, és molt complexa, i és segur que subestima les xifres reals, ja que ignora els que senzillament han estat enterrats al costat d'una carretera (segons Julián Casanova, *“únicamente 32 de las 2.578 víctimas de la represión en la ciudad de Zaragoza durante 1936 pasaron por consejos de guerra”*).

A Catalunya els executats han estat uns 3.500, entre els quals els 78 de l'Alt Penedès que comptabilitza aquest llibre que avui presentem. Però aquesta xifra no té sentit si no recordem que hi ha hagut uns 480.000 fugitius del bàndol republicà que han pogut passar la frontera francesa en els primers mesos del 1939.

LA NATURALESA DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA

Més important que la precisió quantitativa, que el nombre dels morts, és la seva naturalesa qualitativa, és a dir, la naturalesa de la violència. I aquest tema ha restat fins ara massa marginat. Diguem-ho clarament, per als revoltats la repressió no va ésser ni un càstig, ni una resposta a la violència dels altres, sinó, per una banda, una eina d'intimidació per impedir qualsevol resistència i, per altra, una depuració de l'entramat social de la república.

Pel que fa a la intimidació un dels seus aspectes essencials és el seu caràcter irracional i imprevisible, destinat a paraitzar per complet els contrincants. Aquesta mena de violència formava part del projecte mateix dels militars com un element constitutiu. En el seu projecte polític, Mola deia: *“La acción insurreccional ha de ser en extremo violenta para reducir lo antes posible al enemigo, que es fuerte y bien organizado”*. Un dels seus primers projectes de decret deia: *“Serán pasados por las armas, en trámite de juicio sumarísimo (...), cuantos se opongan al triunfo del expresado Movimiento salvador de España”*.⁽¹⁾ I això mateix ho va seguir mantenint en públic. Us menciono dos fragments de les seves xerrades per Radio Castilla de Burgos. El 31 de juliol de 1936 deia: *“Yo podría aprovechar nuestras circunstancias favorables para ofrecer una transacción a los enemigos; pero no quiero. Quiero derrotarlos para imponerles mi voluntad, y para aniquilarlos.”* El 28 de gener següent reblava: *“He dicho impondremos la paz... Este es el momento temido por nuestros enemigos (...). Tienen razón; están fuera de la ley”*.

Més al sud Queipo de Llano no teoritzava, però no es quedava curt en les mesures repressives, ja que ordenava que en cas de vaga o abandonament del servei, *“serán pasadas por las armas inmediatamente todas las personas que compongan la directiva del gremio y además un número igual de individuos de éste discrecionalmente elegidos”*. Queipo era potser el més sincer dels caps militars revoltats quan deia que l'alzamiento era un *“movimiento depurador del pueblo español”*.⁽²⁾

El que va passar després a Sevilla va ésser una repressió ferotge: més de tres mil executats en sis mesos. L'ABC de Sevilla deia el primer de novembre de 1936, en plena bogeria de sang: *“Repitamos ahora las palabras pronunciadas tantas veces por el ilustre general Queipo de Llano: del diccionario de España tienen que desaparecer las palabras perdón y amnistía”*.⁽³⁾ Per aquest mateix temps el Delegado de Orden Público a Sevilla deia: *“Aquí en treinta años no hay quien se mueva”*. Era l'objectiu lògic de la política intimidatòria (i en realitat van ésser gairebé quaranta i no trenta, els anys de paralització de qualsevol protesta o dissidència).

Estic parlant ara del terror oficial, per dir-ho així; del legítimat i acceptat des de dalt. Però a aquest se suma des de molt aviat un terror salvatge i indiscriminat de baix on es barregen venjances personals, l'ambició per les terres i béns dels altres i tota mena de misèries. Com en el cas d'uns *señoritos* andalusos que van a la nit a demanar-li al guàrdia civil que guarda la presó que els doni uns presos rojos per divertir-se. És la primera etapa dels “paseos” i les “sacas”, en què la gent desapareix en una cuneta de carretera o a la tàpia d'un cementiri, en què hi ha actuacions individuals, totalment al marge de qualsevol llei, tribunal o norma. Com el cas d'un poble de Salamanca on el comte de Alba y Yeltes, Gonzalo de Aguilera, el mateix dia 18 de juliol *“hizo ponerse en fila india a los jornaleros de sus tierras, escogió a seis y los fusiló delante de los demás. Pour encourager les autres, ¿comprende?”* –li deia a un periodista estranger a qui li explicava les seves

grans fetes (el comte va acabar suïcidant-se, després d'haver mort alguns dels seus fills a la seva finca de Carrascal de Sanchiricones). Però aquest terror individual forma part del pla global i apareix amb la plena i total tolerància dels comandaments militars. Estudiant el cas concret d'Orense, s'arriba a la conclusió que, si bé la repressió "paralegal" dels passeigs i les "sacas" la practiquen individus particulars, molt sovint falangistes, no s'ha d'excloure la responsabilitat dels militars, que podien controlar la situació, si ho volien.⁽⁴⁾

El terror diguem-ne legal és, però, tan salvatge i irracional com aquest. Un terror que comença des de dalt de tot, amb el mateix Franco que signa amb indiferència els "enterados" de les execucions. Millán Astray ens explica com el Caudillo *"escuchaba atento e inmóvil el relato de cada sentencia"* que li llegia el tinent coronel jurídic Lorenzo Martínez Fuset. I decidia.⁽⁵⁾

Però no és solament la intimidació el que explica que la violència s'accepti i planifiqui. Hi ha un fet, per exemple, que ha estat assenyalat per un falangista notori com va ésser Laín Entralgo a les seves memòries, quan diu: *"Pero entre los otros (els republicans) siempre hubo alguna voz denunciadora. La voz que ni durante la guerra civil, ni después de ella, ha sonado públicamente en las filas 'nacionales'".* A la zona republicana hi ha un llibre nobilíssim, *Perill a la rereguarda*, de Peiró, on es denuncien els abusos que s'hi estan cometent (Peiró ho va pagar essent lliurat pels alemanys a Franco i afusellat per aquest, en negar-se a col·laborar amb els sindicats feixistes). La raó per la qual al bàndol feixista no hi havia denúncies és que per als franquistes la repressió era essencialment una tasca de depuració exercida contra una part corrompuda i malalta de la societat i, en conseqüència, no calia ni tan sols disculpar-se'n, com un metge no es disculpa quan ha d'amputar un braç per salvar la vida d'un malalt. De fet un sinistre psiquiatre militar, Antonio Vallejo Nájera, va fer una sèrie d'estudis als camps de concentració per demostrar que els rojos eren intel·ligències inferiors, individus degenerats propensos al crim. I sobretot les dones: les roges eren *"degeneradas, feas y bajas"*; el calendari de la Sección Femenina per a 1940, que reproduïx una fotografia de milicianes, els ha retocat els ulls per fer-los semblar sinistrament orientals. En contraposició a aquesta degeneració moral i intel·lectual estaven els models excelsos de la raça, que són d'una suprema bellesa (com el Caudillo, que és comparat a Azaña!).

LA REPRESSIÓ CALCULADA I PLANIFICADA

El que és realment important és entendre que aquesta funció de la repressió depuradora era un objectiu de l'aixecament, una part essencial del seu programa, i que estava perfectament calculada i preparada des d'abans; sobretot des de la gran por que havia significat el moviment revolucionari de 1934. Des d'aleshores les dretes estaven disposades a exterminar tots els elements dirigents de la societat republicana –polítics, sindicalistes, professionals, mestres...– per tal d'impedir que mai més no es pogués repetir un intent de transformació de la societat com el que havia volgut fer la república.

El cas de Carles Rahola ho pot il·lustrar. Rahola, que no havia exercit cap activitat política i, en conseqüència, no tenia responsabilitats de cap mena respecte de la guerra, es va voler quedar a Girona. Es va amagar de moment, però amics seus del nou règim li van dir que no corria cap perill, que els ho havia garantit el nou governador civil, Correa Veglison. El van detenir, però, i per bé que tothom va declarar en favor seu, hi va haver un testimoni acusatori que deia, falsament,

que parlava per la ràdio i feia propaganda separatista. L'informe policíac l'acusava que *"ha sentido siempre devoción por la literatura catalana"*, i afegia que, per bé que no se sabia que hagués pertangut a cap partit, se li suposaven simpaties per l'esquerra, que havia fet un matrimoni civil amb una dona no batejada i no havia batejat els fills –però s'havia casat canònicament el gener del 1938– i que, per astúcia, havia protegit i salvat un canonge amic seu i havia procurat *"no comprometerse en nada"*, la qual cosa, com veieu, és un crim evident.

Malgrat tots els testimonis exculpatoris va ésser acusat de *"rebelión militar"* i en particular d'ésser *"un separatista inteligente y, por tanto, más peligroso"*, que era la causa per la qual el condemnaven realment. Malgrat que el president del tribunal militar dissentís, se'l va condemnar a mort. La proposta de commutació de la pena que es va fer, i la petició d'indult del bisbe de Girona, van ésser desestimades; la sentència de mort va venir amb l'"enterado" de Franco i va ésser afusellat el dia 15 de març del 1939, deixant a la família una darrera carta on deia: *"no crec deixar cap enemic en aquesta terra, en la dolça Catalunya que he estimat tant, en aquesta Girona dels meus amors, ni tampoc fora d'ella"*.⁽⁶⁾

No entendriem bé el sistema repressiu franquista, però, si el pensem com un sistema de càstig contraposat al món del fora. Sánchez-Albornoz dirà: *"En materia de libertad, la cárcel y la calle se diferenciaban sólo en grado. España entera (...) era entonces una inmensa prisión."* La presó és vista com un sistema d'educació que havia d'ensenyar docilitat i facilitar la submissió a les regles que regien a fora. Sabem per les memòries dels reclusos a quins extrems de pressió eren sotmesos, molt en especial les dones, a les quals sovint s'arrabassaven els fills per tal d'educar-los convenientment, és a dir, d'acord amb les necessitats del sistema, de la mateixa manera que les juntes locals procuraven controlar l'educació dels fills dels presos als pobles, valent-se de la força que els donaven les ajudes econòmiques a les famílies.

A les presons es fan bateigs i casaments en massa, etc. No es tracta d'aconseguir la conversió, sinó de fixar el reflex que les regles del joc que se'ls imposen són una condició per mantenir-se fora de la presó. És una educació per sortir a una societat on els alliberats, igual que els que no han entrat a la presó, seran estretament vigilats per tot un seguir de mecanismes de control social. En especial els més pobres i els més dèbils. La presó forma part d'un sistema general repressiu que afecta no el conjunt dels espanyols, però sí el conjunt dels vençuts.

LA REPRESSIÓ SOBRE LES DONES

Un sistema que, a més, és especialment dur respecte de les dones. A les presons hi ha gran quantitat de dones que tenen com a delictes ser les mares o les dones dels presos o d'exiliats o d'haver tingut una afiliació política, sense que importi que no hagin tingut responsabilitats ni, òbviament, no tinguin cap responsabilitat de guerra. A Madrid, a la presó de las Ventas, una de les primeres dones internades en entrar els franquistes és Dolores Arranz, una portera de seixanta-tres anys, malalta, que morirà poc després a la presó; la primera de moltes porteres que anirien a la presó i que fins i tot serien executades. Però hi ha casos com el d'Amparo Bayón, la dona del novel·lista Sender, que era d'una família burgesa de Zamora i mai no va tenir afiliació política, que va pagar per compte del seu marit, al qual no havien pogut agafar. Li van prendre la filla de vuit mesos i van acabar afusellant-la a ella. Manuela Letón era una vella que s'havia refugiat amb el seu ruquet

a Guadalajara; li van matar el ruquet, la van dur a la presó i va ésser acusada, per una delació del seu poble, “*de haber frito unos huevos a unos militares de la república*”, crim que va pagar amb una condemna de dotze anys i un dia. Encarnación Tagüeña, de 19 anys, era germana d'un militar roig destacat, la van detenir el 6 de juliol del 1939 per la seva condició de germana, i va restar a la presó sense que la interroguessin ni li fessin saber per quina acusació estava allí, fins que la van deixar en llibertat, un cop es van rebre els informes favorables, el 13 d'abril de 1940, després de més de nou mesos de presó. Els casos de dones, mares, germanes, etc. dels que se'ls havien escapat que van a la presó són abundants.

I fora de la presó els espera el control social. Veiem, per exemple, el que passa a Cartagena amb el seu Patronato de Protección a la Mujer. Cartagena era una ciutat portuària i amb guarnició de marina que tenia teatres, cinemes, sales de ball i més de 50 bordells tolerats. Al règim no se li acut tancar els bordells, sinó que el que farà serà reeducar penalment les noies menors d'edat (a partir del moment que tenen la majoria ja poden dedicar-se tranquil·lament a la prostitució). Per això creen pavellons en què es tanquen les noies extraviades, gestionats per ordres com les “*adoratrices esclavas del santísimo sacramento y de la caridad*”, i el patronat emprèn una campanya de moralització de les noies menors d'edat amb la col·laboració d'un policia i amb visitadores que les vigilin. Les actuacions es poden fer per denúncies. Per exemple, una senyora ha sentit que una criada seva li deia a un lampista que “*había sido deshonrada por un novio militar*” i que volia anar a Alacant a viure una vida més alegre i amb menys vigilància que la de Cartagena. La senyora, que és de les Conferències de Sant Vicenç de Paül, es posa d'acord amb la mare de la noia i la fa tancar. Altres vegades és la policia la que treu confessions interrogant les noies. El problema és que la institució no té recursos –demanen que es posin impostos als balls i espectacles per finançar-se– i les adoratrius tot just poden tenir vuit noies retingudes, quan el patronat calcula que en podrien tancar cent. Investiguen les famílies, fins i tot políticament, però s'ocupen sobretot de les noies, en informes que els retreuen que no els agrada treballar, que la casa està bruta, que no respecten els pares, que “*le gusta mucho la calle y va llamativa en el vestir*”, “*le gusta mucho ir a los bailes*”, “*loquilla rayana en al coquetería*”; vigilan si van a missa, “*la casa la tienen limpia pero no tienen ninguna estampa del señor ni de la virgen*”. Naturalment són totes noies de famílies pobres; no hi ha cap cas en què conductes semblants de noies de bona família siguin investigades.

Les intervencions tenen tres graus: protecció, acceptada per la noia; tutela, cedida per la família, i internament, en opinió del patronat i sense cap garantia jurídica, que pot durar tres anys i fins als vint-i-tres anys d'edat. En els dos estadis anteriors la vigilaven i podien obligar-la a deixar un treball, prohibir-li viure en una altra ciutat o impedir-li que es reintegrés a la família. I si fallaven, se les podia recloure, alimentades, uniformades i educades en tasques femenines i sobre tot religiosament per les monges, en una clausura total, que en algun cas acaba amb el suïcidi. Les embarassades perden el fill que va a parar a l'hospici i les incorregibles van a un psiquiàtric. Quan estiguin curades sortiran a treballar com a criades en cases conegudes, preferentment de militars, o a fer de modistes. I seguiran vigilades. Però com que guanyaven molt poc com a criades, no són rars els casos en què, en arribar a la majoria d'edat, quan ja no les poden controlar, segueixen el seu camí: “*ha cumplido la mayoría de edad y tiene el carnet de prostituta*”, diu un informe.⁽⁷⁾

L'estat mateix va assumir altres formes de control moral que s'exercia a través de l'internament i la reclusió. La Ley de Vagos y Maleantes, que era de l'època de la república, va sofrir el 1954 un agreujament que la va transformar en una mesura preventiva –és a dir, que podia aplicar-se en

alguns casos sense delictes provats – per utilitzar-la contra *“mendigos profesionales o los que vivan de la mendicidad, proxenetas, rufianes y homosexuales”*, que serien internats en camps de treball.

Conxita Mir, en un llibre que és una de les millors anàlisis de la vida a la Catalunya rural de la postguerra, ens mostra com es forma, en una comarca rural catalana, tota una xarxa de mecanismes de control social en què col·laboren l'administració de la justícia, l'església, que és l'eina de control que arriba més endins de la vida rural –els informes dels rectors són en moltes ocasions decisius–, i, convé no callar-ho, una part de la pròpia societat catalana que treu profit de la seva col·laboració, per tal de mantenir el que Conxita Mir anomena una societat intervinguda, on les finalitats polítiques, l'esforç per controlar i eliminar qualsevol forma de dissidència, es barregen amb el control de la moral de les capes populars per acabar *“agreujant la indefensió en què la derrota va deixar una part important de la població del país”*. *“Moltes de les actuacions judicials analitzades –conclou– permeten insistir en la línia de continuïtat que apareix entre la guerra oficial i una altra llarga guerra no declarada, sostinguda amb enconament contra un país sense territori, poblat arreu d'enemics, en opinió del vencedor.”*

LA REPRESSIÓ DINS I FORA DE LA PRESÓ

El sistema repressiu, a la presó i fora de la presó, servia per impedir la dissidència i per emprendre la gran tasca de la regeneració de la raça, després d'haver eliminat o reeducat tots els degenerats. Per aquesta fi l'autarquia, el tancament en una economia aïllada de l'exterior, era també prou útil. Qui ho ha vist millor que ningú –qui ha fet una imatge més encertada de la cultura de la repressió–, Michael Richards, conclou: *“En aïllar el país del món exterior, l'autarquia va facilitar el tractament d'una Espanya ‘malalta’ mitjançant un sistema de quarantena. Només admetent el caràcter patològic de l'enfocament que donava l'elit al ‘problema d'Espanya’ podem fer-nos una idea exacta del significat de l'autarquia, entesa com tota una cultura que ordenava el poder. L'autosuficiència, en el sentit de negació de tot diàleg polític, cultural i econòmic en relació al futur, va constituir un element essencial de la tasca de reconstrucció franquista.”*

Una de les formes d'ocultar el sentit polític de la repressió ha estat voler-lo situar en el context de la violència d'un i altre bàndol, com una resposta blava al terror roig. Aquest mite es desemmascara fàcilment examinant el cas d'aquelles províncies que votaven tradicionalment les dretes, on el moviment militar va triomfar des del primer moment i on, en conseqüència, no hi havia crims rojos als quals respondre. A Burgos, primera capital de la Cruzada, hi ha 1.660 víctimes documentades de repressió a la rereguarda, que fan pensar que el total deu ser d'uns 2.500. Dels documentats més d'un 70 per cent responen a les categories: camperols, jornalers i treballadors qualificats.⁽⁸⁾ A Segòvia, on mai no havia passat res, hi ha 358 morts documentades, de les quals més de 200 són execucions il·legals, sense judici ni garantia.⁽⁹⁾

Hi ha poblacions que havien restat inicialment a la zona republicana, però on no hi havia hagut cap violència roja. No hi fa res. El cas de Zafra és eloqüent: fins al 7 d'agost del 1936, en què va entrar a Zafra la columna de Castejón, no hi havia hagut ni un sol mort de dretes a la població. *“Pero a partir de ese fatídico 7 de agosto la ciudad vivió una orgía de sangre que conmocionó a todo el vecindario. Cerca de dos centenares de personas, de ideas republicanas e izquierdistas, murieron asesinados por pelotones de fusilamiento, primero formados por militares del Ejército*

de África y luego integrados por los propios fascistas locales. La mayoría cayó este mismo año 1936, pero hubo asesinatos también durante los años siguientes y, una vez finalizada la guerra, se siguió fusilando". La conclusió diu: "En Zafra no hubo guerra; sólo represión y violencia. La guerra, como en otros lugares de Extremadura y de España, sólo fue la excusa para exterminar a los ideológicamente contrarios."⁽¹⁰⁾

Francisco Partaloa era fiscal del Tribunal Suprem de Madrid el 1936. Desenganyat en veure el desordre i la mortaldat dels primers moments a Madrid, va fugir a França per evitar que el matessin a la zona roja. Com que era amic personal de Queipo, va tornar a l'Espanya feixista a través de Gibraltar. Aquest home, que havia vist la repressió a les dues bandes, li deia a Ronald Fraser: *"Que quede bien claro: tuve la oportunidad de ser testigo de la represión en ambas zonas. En la nacionalista era planificada, metódica, fría. Como no se fiaban de la gente, las autoridades imponían su voluntad por medio del terror. Para ello cometieron atrocidades. En la zona del Frente Popular también se cometieron atrocidades. En eso ambas zonas se parecían, pero la diferencia reside en que en la zona republicana los crímenes los perpetró una gente apasionada, no las autoridades. Estas trataban siempre de impedirlos. La ayuda que me prestaron para que escapara no es más que un caso entre muchos. No fue así en la zona nacionalista. Allí fusilaron a más gente, estaba organizado científicamente..."*⁽¹¹⁾

Les notícies del que passava a l'Espanya franquista es van difondre aviat pel món. Coneixem els informes d'un corresponsal de la Reuter que estava al bàndol de Franco, que, passant per Hendaya, li dóna al cònsol anglès i que aquest transmet al seu ministre, Eden, el 5 de desembre de 1936: *"Les execucions són generals. A penes si es fan presoners en el combat (...). En la captura de Toledo els moros van acabar amb els ferits als hospitals amb bombes de mà. Dos mil 'rojos' van ésser afusellats en els primers cinc dies, i es diu que 2.000 o 3.000 han estat afusellats a Sevilla i Valladolid."*⁽¹²⁾

Pel juliol del 1939 Ciano viatja a Espanya i arriba a Barcelona amb una petita flota. Dels presoners dirà que *"no són presoners de guerra sinó esclaus de guerra"* i senyalarà que encara s'afusella en grans nombres *"només a Madrid, entre 200 i 250 al dia, a Barcelona, 150, a Sevilla, una ciutat que mai no va estar en mans dels rojos, 80"*.⁽¹³⁾

LA REPRESSIÓ A CATALUNYA

Parlem, però, específicament de la repressió a Catalunya, un fenomen al qual es dedica aquest llibre sobre l'Alt Penedès que hem vingut a presentar. Ja he dit que les xifres dels morts, deixant de banda els que van morir a les presons per fam i malaltia, és d'uns 3.500 executats, entre els quals hi ha els 78 de l'Alt Penedès que es recullen en aquest llibre. Però aquesta dada s'ha d'interpretar amb molta cura, com tractaré de raonar seguidament. Els morts són, per altra banda, tan sols una petita part d'una amplíssima repressió d'empresonaments, camps de concentració, treballs forçats, depuracions i exaccions econòmiques, que s'estudia també en aquest volum, però jo voldria parlar sobretot de les execucions.

Val la pena que anem més enllà de les xifres globals i fem l'esforç de recuperar les persones que hi ha al darrere, com es fa aquí, en aquest excel·lent estudi, poble a poble i nom a nom.

Algunes de les pàgines més reveladores i emotives d'aquest llibre són aquelles en què se'ns explica la història personal d'alguns dels executats al Camp de la Bota, que mostren la desproporció brutal que hi havia entre les seves possibles culpes i el càstig que van rebre. La qual cosa ens invita a tornar a les xifres.

Són pocs o molts, en proporció al que va passar a altres zones de l'Estat, aquests 3.500 executats? La resposta és que representen una càrrega repressiva brutal, si tenim en compte que tots aquells que tenien alguna responsabilitat política seriosa i podien témer que se'ls castigues havien pogut passar a França, on van refugiar-se centenars de milers de fugitius. D'haver-se produït, com va ser possible, el tancament de la frontera per les tropes franquistes, la quantitat d'execucions que s'haurien produït a Catalunya hauria estat esfereïdora.

La major part dels que van ser executats aquí eren homes que pensaven que no tenien res a témer, com va passar amb Carles Rahola. Ho podem veure examinant el que passa als pobles. A Manlleu, per exemple, una població que tenia 6.725 habitants, la repressió franquista porta a unes 126 causes, que es refereixen sobretot a gent de 30 a 45 anys, en la seva major part treballadors industrials. Cal tenir en compte que en un lloc com Manlleu, no gaire lluny de la frontera francesa, els joves i tota la gent que pogués pensar que estava compromesa ja havia fugit i que, per això, els processos afecten els que, sabent-se o creient-se innocents, han decidit quedar-se. És el que passa amb l'alcalde, Josep Lladó i Quintana, un home d'origen humil que havia dedicat la seva vida a la causa del cooperativisme, i que, en apropar-se els exèrcits de Franco, pensava que no tenia res a témer i es preparava per rendir comptes del que havia fet, quan una monja, la directora de l'Hospital de Manlleu, el va convèncer per tal que fugís. Va haver de viure amagat durant uns deu anys a Barcelona, fins que va poder marxar a l'exili.⁽¹⁴⁾ Les sentències donen a Manlleu 31 penes de mort i 62 de presó, contra 5 absolucions i 2 sobreseïments. Dels condemnats a mort, vuit van veure la condemna commutada per penes de presó, però vint-i-tres van ser afusellats.

La gent condemnada ha estat en la major part dels casos denunciada per falangistes de classe mitjana-baixa, no hi ha denúncies dels fabricants. Les condemnes es basen molt sovint en rumors, sense cap verificació. Als textos de les denúncies, hi trobem afirmacions com aquesta: *"por rumores sabe que era el culpable de la muerte de 19 personas asesinadas"*. Un altre diu *"según rumores que no hemos podido comprobar, pero bastante dignos de crédito"* (p. 130). En un cas concret Antoni Tejedor serà executat perquè el seu denunciador diu *"según rumores fidedignos presenció el asesinato del jefe de requetés de esta localidad"* (130).

Parlant dels pobles del Collsacabra, on tots els que podien tenir motius per témer havien fugit, la repressió –hi ha pobles com l'Esquirol, amb una població d'uns 2.000 habitants, on s'afusellen 10 persones el juliol del 1940– és clarament el fruit de la iniciativa dels falangistes locals.⁽¹⁵⁾ També entre les històries personals que s'expliquen en aquest volum hi ha les d'alguns que es van presentar espontàniament a les autoritats per tal de regularitzar la seva situació, com se'ls havia indicat que fessin, i van acabar executats al Camp de la Bota.

Pensem, però, en quina ha estat la causa que va permetre d'evitar que les víctimes de la repressió no fossin moltes més a Catalunya. Pel març del 1938 les tropes franquistes manades per Solchaga arribaven als Pirineus i a principis d'abril Lleida queia davant Yagüe, que considerava necessari ocupar la frontera per tal d'aïllar Catalunya de França. Però l'òptima situació en què

trobava l'exèrcit revoltat no va ser aprofitada per tal de realitzar una operació que podia haver ajudat a un acabament més ràpid de la guerra, com ho reconeixia el mateix Franco, que li va dir a Philby, en una entrevista feta a començaments de març del 1938, que la clausura de la frontera franco-catalana *“aceleraría rápidamente el triunfo de nuestras armas”*.⁽¹⁶⁾

Per què, doncs, no es va aprofitar aquesta possibilitat, que hauria comportat una terrible massacre pels republicans catalans atrapats pels exèrcits franquistes en una bossa sense més escapatòria que el mar, pel qual difícilment haurien pogut sortir les 480.000 persones que es van refugiar després a França?

Sempre s'havia dit que Franco s'havia abstingut de tancar la frontera per evitar que els francesos es sentissin temptats a intervenir. Hauria estat, doncs, l'amenaça d'una invasió de les tropes franceses o d'un ajut d'aquestes a la Generalitat de Catalunya el que hauria dut Franco a descartar l'ocupació de la frontera al llarg de l'any 1938, quan havia de decidir l'estratègia de les noves campanyes.

Ho temien també els seus aliats de l'Eix. El 19 de març del 1938, és a dir en les mateixes dates en què Franco havia de prendre la decisió d'ocupar la frontera, Mussolini li diu a Claretta Petacci, la seva amant, que transcriu al seu diari les converses que mantenia amb el dictador: *“Ciano ha portat telegrames importants. A Espanya les coses van molt bé. Però hi ha un nou punt negre a l'horitzó que podria causar un desastre irreparable: França vol entrar a Catalunya. Perquè diu que si Alemanya ha pres Àustria –era pels temps de l'Anschluss, de la integració d'Àustria al Reich nazi–, ells poden prendre Catalunya”*.⁽¹⁷⁾

Recentment, però, Ángel Viñas ha desmentit aquesta hipòtesi del temor a la intervenció francesa, mostrant que el Comitè Permanent per a la Defensa Nacional francès havia descartat qualsevol forma d'intervenció i que el que havia fet era prendre mesures per reforçar la seguretat al sud, en previsió d'una entrada en massa de refugiats republicans. El govern franquista, que havia pressionat en aquest sentit sobre un personatge com Pétain, sabia perfectament que els francesos havien decidit de mantenir-se en els límits de la política de no-intervenció i que, en conseqüència, no hi havia res a témer.⁽¹⁸⁾ A la qual cosa s'ha d'afegir que a començaments d'abril de 1938 es produïa a França la caiguda del govern Blum, succeït en el poder per Daladier, molt més favorable a una entesa amb els franquistes.

Si no hi havia cap temor a una intervenció francesa, resulta més complicat explicar-se per què Franco li va donar a Yagüe el 4 d'abril del 1938 l'ordre d'aturar-se a Lleida, renunciant a una ràpida conquesta de Barcelona –el que sí que va fer, el dia següent, és revocar l'estatut de Catalunya–, i per què dues setmanes més tard iniciava l'atac cap a València.

La clau per entendre la forma de fer la guerra de Franco ens la va donar, en un llibre poc conegut, una persona tan propera al Caudillo com era Millán Astray, el legionari mutilat que va cridar a Salamanca el “muera” a la intel·ligència i als intel·lectuals. Millán Astray ens diu que Franco no ha tingut mai interès en l'ocupació del territori. *“Para Franco el objetivo principal siempre fue el enemigo, buscando el batirlo, destruirlo o rendirlo.”*⁽¹⁹⁾ És a dir, que no li interessava guanyar ràpidament terreny a l'enemic, sinó assegurar-se que en el seu avenç l'aniquilava físicament. Això ho ha confirmat el mateix Franco en parlar amb l'ambaixador italià Cantalupo,

al qual ha explicat que ell vol fer la guerra lentament i que l'ocupació de territori no és la seva finalitat, sinó només un mitjà. Afegiu a això l'interès, aquest no confessat, de Franco per assegurar el seu predomini personal sobre els seus companys militars, que seria clarament afavorit per una guerra llarga, sense importar-li que aquesta lentitud deliberada estigués desesperant el seus aliats alemanys i italians. En el cas de Mussolini, Claretta Petacci ens explica la constant exasperació del Duce davant la lentitud amb què es desenvolupa la guerra d'Espanya, que arriba a fer-lo exclamar que *"Franco és un idiota"*.

Viñas es planteja al llibre on ha estudiat aquestes qüestions la responsabilitat de Franco per haver perllongat un any més una guerra que podia haver-se acabat molt abans si hagués eliminat el focus de resistència de Catalunya a la primavera del 1938, com ho va poder fer. El gran nombre de morts, republicans i franquistes, que van ser conseqüència d'aquesta decisió, conclou, cau sobre el Caudillo. Però, del nostre punt de vista, aquesta decisió va ser el que va fer possible que centenars de milers de fugitius catalans poguessin travessar la frontera francesa en els primers mesos del 1939 i que els responsables polítics del govern de Catalunya salvessin la vida. Les dues víctimes més importants, Companys i Peiró, van ser capturats posteriorment a França i lliurats pels alemanys. Pensant en la sort que va córrer una persona com Carles Rahola, voleu dir-me què hauria passat, no solament amb la totalitat dels polítics catalans d'esquerra, sinó amb intel·lectuals com Pompeu Fabra o Rovira i Virgili, per citar-ne només un parell dels molts que van fugir? La decisió de Franco de no tancar la frontera francesa i de perllongar la guerra va ser vital per a la supervivència de Catalunya.

Però és ara, des d'aquesta nova perspectiva, que podem demanar-nos com cal jutjar una repressió que va fer 3.500 executats en una societat d'on eren absents tots els que havien tingut alguna responsabilitat política, militar o fins i tot cultural en la trajectòria de la Catalunya autònoma i en la guerra civil. I la resposta és que va ser una repressió excessiva i salvatge, que es va acarnissar amb víctimes innocents per tal com el que al franquisme li importava no era castigar culpes, sinó que el que necessitava era assentar el seu domini sobre la base d'un terror que anul·lés qualsevol temptació de resistència o de discrepància. Li calia sang, i va vessar la de pagesos, treballadors i ciutadans comuns, com la major part dels que trobareu a les llistes d'aquesta galeria de les víctimes de l'Alt Penedès.

NOTES

- (1) Segons documents publicats a José del CASTILLO y Santiago ÁLVAREZ, *Barcelona, objetivo cubierto*, Barcelona, Timón, 1958.
- (2) *Bandos y órdenes dictados por el Excmo. Señor D. Gonzalo Queipo de Llano y Sierra*, Sevilla, Imprenta Municipal, 1937. Sobre la repressió a Sevilla, Antonio BAHAMONDE, *Un año con Queipo. Memorias de un nacionalista*, Barcelona, Ediciones Españolas, 1938; Francisco GONZÁLEZ RUIZ, *Yo he creído en Franco. Proceso de una gran desilusión*, segona edició corregida i augmentada, Barcelona, Publicacions Antifeixistes de Catalunya, 1938; Jean ALLOUCHERIE, *Noches de Sevilla. Un mes entre los rebeldes*, Barcelona-Madrid, Ediciones Europa-América, s.a.; José María VALERA, *Rebelión en Sevilla. Memorias de su gobernador rebelde*, Sevilla, Ayuntamiento, 1982; A. BRAOJOS, L. ÁLVAREZ-REY i F. ESPINOSA, *Sevilla 36: sublevación fascista y represión*, Brenes, Muñoz Moya y Montraveta, 1990.
- (3) Citat per Espinosa a A. BRAOJOS et al., *Sevilla, 36: sublevación fascista y represión*, Brenes, Muñoz Moya y Montraveta, 1990, p. 241.
- (4) Julio PRADA RODRÍGUEZ, *De la agitación republicana a la represión franquista. Ourense, 1934-1939*, Barcelona, Ariel, 2006.

- (5) General MILLÁN ASTRAY, *Franco el Caudillo*, Salamanca, Quero y Simón, 1939, p. 61.
- (6) Josep BENET, *Carles Rahola, afusellat*, Barcelona, Empúries, 1999.
- (7) Pedro M. EGEA, "La moral femenina durante el primer franquismo: el Patronato de Protección a la Mujer en Cartagena", a *Anales de Historia Contemporánea*, 16 (2000), pp. 431-451.
- (8) Luis CASTRO, *Capital de la Cruzada. Burgos durante la Guerra Civil*, Barcelona, Crítica, 2006, pp. 250-253.
- (9) Santiago VEGA SOMBRÍA, *De la esperanza a la persecución: la represión franquista en la provincia de Segovia*, Barcelona, Crítica, 2005.
- (10) José María IAMA, "Zafra, 1936: la guerra inexistente", a *Actas de las V Jornadas de Historia en Llerena*, Llerena, Sociedad Extremeña de Historia, 2004, pp. 129-139.
- (11) Ronald FRASSER, *Recuérdalo tú, y recuérdalo a otros: historia oral de la Guerra Civil Española*, Barcelona, Crítica, 2007, p. 377.
- (12) *British documents on Foreign Affairs*, II, sèrie F, Europa 1919-1939, vol. 27, "Spain july 1936-january 1940", s.l., University Publications of America, 1993, p. 64.
- (13) Textos de les memòries citats a Ray MOSELEY, *El conde Ciano. La sombra de Mussolini*, Madrid, Temas de Hoy, 2001, pp. 73-74.
- (14) Josep CASANOVAS I PRAT, *Josep Lladó i Quintana*, Valls, Cossetània, 2005.
- (15) Jaume CROSAS CASADESÚS, *Guerra i repressió al Collsacabra, 1936-1943 (Pruit-Rupit-Tavertet)*, Santa Coloma de Gramenet, Grupo de historia José Berruezo, 2004.
- (16) Ángel VIÑAS, *El honor de la república*, Barcelona, Crítica, 2009, p. 352.
- (17) Claretta PETACCI, *Io, donna del Duce. Diari 1932-1938*, Milà, Rizzoli, 2009, p. 254.
- (18) Á. VIÑAS, *El honor de la república*, pp. 353-363 i apèndix documental.
- (19) General MILLÁN ASTRAY, *Franco el Caudillo*, Salamanca, Quero y Simón, 1939, p. 32.